

KOLTAI TAMÁS

Tovsztonogov és A revizor

1.
A revizor egyik leghangsúlyosabb jelenetében a kézfogó bejelentésére összegyűlt vendégek kiröhögik a polgármestert, aki álrevizort melengetett a keblén. A feldühödött és lesújtott polgármester ekkor a vigyorgó pofákba vágja végső tromfját: „Mit röhögtök? Magatokon röhögtök!” Ez volt Mejerhold híres, 1927-es rendezésének is a csúcspontja. A nézőtéri lámpák fölgyulladtak, és a polgármestert játszó színész kifelé for-

dulva, szavait a közönséghez intézve mondta el a fenti két mondatot.

Minden színházi előadás akkor érdekes, ha tükröt tart a néző elé, amelyben fölismerheti saját magát és a kort, amelyben él. Néhány rendező ezt olyan módon is hangsúlyozza, hogy valódi tükröket állít a színpadra, szemben a közönséggel, amely ezáltal önnön tükörképét látja előadás közben. Van ebben a rendezői magatartásban valami provokálón lekezelő. Ha a rendező azt mondja, hogy nézzétek, ilyenek vagytok, akkor ezzel megfogalmazza saját különállását is, hogy t. i. ő nem ilyen, és ezzel jogot kap az ítélkezésre. A néző nem szereti, ha elítéltként ül a nézőtérén. Ha rápirítanak és fölhívják a figyelmét arra, hogy a színpadi torzpozfákban a saját torzságai tükröződnek, hajlamos kijelenteni, hogy a szereplők arcvonásait sem a jellemük,

hanem az író vagy a rendező keze rajzolta el.

A karikatúra túlzásaiért a rajzoló okolható, a tükörkép torzságáért a tükör. *A revizor* kéziratát Gogol nem a szereplők felsorolásával kezdi, nem is instrukcióval, hanem ezzel a közmondással: „Ne a tükröt átkozd, ha a képed ferde.” A Nemzeti Színház előadását ez a mondat indítja el, az író hangját meg-szóltató Sinkovits Imre tolmácsolásában. A figyelmeztetést kétségtelenül hozzánk, nézőkhöz intézik.

Az a meglepő, hogy ebben a hangban több az együttérés, mint a sértő szándék.

2.

A revizor szerkezete a lehető leggazdaságosabb. Bevezető nélkül kezdődik el, és

Gogol: *A revizor* (Nemzeti Színház). Horkai János (Dobcsinszkij), Raksányi Gellért (Zemljanyika), Szacsvay László (Hlesztakov), Básti Lajos (Ljapkin-Tyapkin), Kállai Ferenc (Polgármester) és Váradi Hédi (Anna Andrejevna)

kommentár nélkül fejeződik be. Az első mondatban a polgármester bejelenti, hogy revizor érkezéséről kapott hírt, az utolsóban hírről hozzák, hogy a revizor megérkezett. Ami a két mondat között lejátszódik, nem más, mint egyetlen hatalmas terebélyesedett félreértés, az áll-revizor Hlesztakov és a korrupt hivatalnokok között.

A félreértést a félelem idézi elő. A polgármester és a hivatalnokok félelme Hlesztakovtól, pontosabban: a pozíciójától. Ha Hlesztakov dörzsölt szélhámos, a darab másról szól. Ha a hivatalnokok kiskaliberű pojacák, akkor is. Nem Hlesztakov személye rémíti meg a polgármestert, hanem a *kihirdetése*. Minél jelentéktelenebb Hlesztakov, és minél valószínűsőbb társadalmi típus a polgármester, a szatíra annál kegyetlenebb és mulatságosabb. Mindez pofonegyszerű. Csak éppen Tovsztionogov előtt kevesen jöttek rá.

A revizor-előadásokon általában megjelenik egy jósvádájú piperkőc-Hlesztakov, aki talpraesetten kihasználja a beijedt hivatalnokok tökkelütöttségét. Tovsztionogov megfordítja ezt a képet: egy tökkelütött Hlesztakov ostobaságai előcsalják a hivatalnokokból hatalmuk fönntartásának legravaszabb és legveszélyesebb fegyverét. Azt t. i., hogy fölfedjék kártyáikat, amelyekbe ezáltal nem-csak Hlesztakov lát bele (őt nem is ér-dekli, föl sem tudja fogni), hanem a néző is. A mechanizmus tehát, ami a polgármester és társainak tetteit mozgatja, nem valami vacak kis ijedtség, hanem szorongató, látomásos félelem. Rettegés attól, hogy elvesztik a hatalmukat. Csak akkor tudjuk elképzelni, hogy mit veszhetnek, ha látjuk rettegésüket. És csak akkor érthetjük meg, hogy milyen esz-közökkel, a korrupció és a törvénytelenesség mely változataival éltek, ha ez a rettegés kellően fölfokozott és szemléletes.

3.

Azt szokták mondani, hogy egy előadás sorsa már a szereposztásnál eldőlt. Tovsztionogov fölfogásának sorsa A revizorról mindenekelőtt a szereposztás két pontján múlik: a polgármesteren és Hlesztakovon Kállai Ferenc kiválasztása a polgármester szerepére nem lehetett kétséges, és fényesen igazolódott. De honnan volt Tovsztionogovnak különleges érzéke ahhoz, hogy tévedhetetlen biztonsággal bízza Hlesztakovot Szacsvey Lász-

lóra? A rendezői tehetség próbaköve ez: kiválasztani egy színészt, akit jóformán nem is láthatott színpadon (és aki-nek mindeddig nem volt alkalma bizonyítani, hogy valóban olyan tehetséges, mint amilyennek a főiskola elvégzése után tartották). Szacsvey Hlesztakovja csaknem olyan tökéletes A *revizor* libikókájának egyik oldalán, mint Kállai polgármestere a másikon.

Az előadástól megjelent kritikák egy része nem értékelte kellően Szacsvey teljesítményét. Hogy miért, arra nem is olyan nehéz magyarázatot találni. Tovsztionogov annyira eltávolított a kényelmes felfogások megszokottságától, hogy sokan csak a fele úton tudták követni koncepcióját. Elfogadták a pojacapolgármester átszabását emberi méretre, de elutasították az infantilisra vett Hlesztakovot. Szacsveyt ítélték súlytalannak, pedig Hlesztakov az. Osszetévesztették a színészt a szereppel.

Volt, aki azt állította, hogy Szacsvey alkatilag sem Hlesztakov. Honnan ez a rossz beidegződés, amely gyakran nemcsak az utólagos értékelésben, hanem szereposztási skatulyákban is jelentkezik? Mintha nem a darabot olvasnák el újólag, friss szemmel, hanem az előző szereposztásokhoz vagy a színházon belül kialakult értékrendhez és hierarchiához ragaszkodnának. Így fordulhat elő, hogy azt a szereplőt, akit az író magasnak és soványnak ábrázolt, gyakran alacsony és testes színész játssza. Vagy föltűnően öregebb, illetve fiatalabb a kelleténél. (Bár igaz, hogy minden színész olyan idős, amennyinek a szerepében látszik, de ez még nem jelenti azt, hogy valóban annyianak is látszik, amennyinek látszani akar.)

Ha elolvassuk Gogol jellemzését Hlesztakovról, nemcsak az válik érthetővé, hogy alkatilag miért illik Szacsveyra a szerep, hanem alakításának legtömörebb jellemzését is megkapjuk:

„huszonhárom éves, vékonypénzű fiatalember... Minden megfontolás nélkül beszél és cselekszik. Képtelen huzamosabb ideig egy dologra figyelni... Minél naivabban és egyszerűbben játszik a színész, annál jobb lesz ebben a szerepben.”

Vagy itt van Oszip, Hlesztakov szolgájának jellemzése. Ot Major Tamás játssza: „...bölcsekedő természet...” Hangja általában színtelen, de ha az urával beszél, akkor kemény, nyers, olykor szinte goromba. Okosabb, mint a gaz-

dája: hamar átlát a szitán, de nem szeret beszélni. Magának való, sunyi.”

Azután a járásbíró. Alakítója Básti Lajos: „... minden szavát megnyomja. Megszemélyesítője vágjon fontoskodó ábrázatot. Mély hangon, vontatottan, állandóan krákogva, szuszogva beszél...”

Tovsztionogov ezeket a jellemzéseket beleszötte az előadásba. Amikor Sinkovits Imre hangján fölhangzanak, és a rendezői instrukció erre az időre kimeríti a jelenetet, hirtelen úgy érezzük, mintha kegyes csalással a próbák megkezdése után írták volna őket a darabba, kizárólag a szerepek magyar alakítóira.

4.

Az előadást elemző kritikákban sok szó esett a fantasztikus realizmusról. Mit értsünk ezen? Vajon nemcsak azért van szükség erre az önmagával feleselő meghatározásra, mert nem tudunk mit kezdeni Tovsztionogov rendezésének szürrealista elemeivel? Mint ahogy *Az orr* című Gogol-novella sem illeszthető be a realista-Gogol képbe - kivéve, ha a realizmust ábrázoló módszernek, a valóság áttételes művészi megjelenítésének és nem stílusirányzatnak fogjuk föl. *Az orr* a realizmus remeke, amelyben Gogol a szürrealista stílus jóval későbbi eredményeit előlegezi. Tovsztionogov rendezése realista rendezés, amelyben fölhasználja korunk stílusművészetének formakincsét, szürrealista elemeket éppúgy, mint naturalistákat, a fantasztikumot, a víziót, sőt a bohóctréfát, a bohózatot és az abszurd dráma dialógustechnikáját is.

Tovsztionogov rendezését látva le kell számolnunk egy fétissel, amelyet igen gyakran mi, I kritikuskok is segítettünk megteremteni és megtámadhatatlanná tenni. Ez pedig nem más, mint a stílus-egység fétise.

A *revizor* előadásán nincs stílus-egység. Ellenkezőleg: látszólag a stílusok teljes zavara uralkodik szertelen összevisszaságban, egymásnak feleselő módon. Lehet, hogy Tovsztionogov egy főiskolai rostavizsgán megbukna A *revizor*-rendezésével. A stílus-egység-fétis nevében egy zord Beckmesser-színházudós percnként koppinthatna a körmére.

Csak hogy egy valamirevaló színházi előadás nem a stílus-egység, hanem a gondolati egység elve szerint szerveződik. A stílus-egység sohasem lehet esz-

mény és követendő cél. A stílus a gondolat szolgálatában áll. A legtisztább stílus egység sem helyettesítheti a mondanivaló tisztázását; és viszont: a világos gondolati szándék hitelesíti mind-azokat a stílusokat, amelyek érvényre jutását elősegítik.

Milyen stilisztikai eretnenségeket követ el Tovsztonogov?

Mindenekelőtt a díszlet (ő maga tervezte, a kivitelező: V. Kuvarin). Első látásra olyan, mintha a polgármester házában naturalista keresztmetszete lenne, szalonnal, belső lépcsővel, nappali és vendégszobával. Am ezek az igazi szobák fekete falak által határoltak, amelyek ráadásul néha ide-oda siklanak, új tereket, szobákat tárnak föl vagy tüntetnek el a szemünk előtt. Amikor a postamester berobban a félelemtől dermedt tisztviselők közé, hirtelen elmozdul az eddig szilárdnak hitt falsík, mögötte oszlopos tornác látszik, a szín egyszerre kivilágosodik, és az előadásban dinamikai váltás történik. A díszlet valójában olyan, mintha nem is a polgármester házában lennénk, hanem egy elvarázsolt kastélyban, és nem tudni, mikor honnan lép elő a fekete fantomrevizor, aki a polgármester rémülettől fölkorbácsolt képzeletében él, és baljós zenei akkordok kíséretében legtöbbször a színpad bal felső sarkában kocsikázik, vészjósló kedélyességgel integetve könnyű homokfutójáról.

Ebbe a mozgó falú, elvarázsolt kastélyszerű díszletbe kocsikáztatja be a rendező Hlesztakov fogadói szobáját: „Szűk szállodai szoba. Ágy, asztal, utazótáska, egy üres üveg, egy pár csizma, ruhakefe stb.” Valóban ennyi. Az ágy előtt csak egy ember tud elmenni, ha a másik ki akarja kerülni, akkor az ágyra kell lépnie. A „szobát” csak hátulról határolja fal és oldalt egy szál ajtó. Amikor kinyitják az ajtót, lentől, az „ívóból” fölerősödik a zene. Ha bezárják, ismét elhalkul. Kinyitják - fölerősödik. Bezárják - elhalkul. Egyetlen jelenet alatt tízszer is. Mindössze néhány másodpercig tart a fölerősödés: amíg valaki kimegy vagy bejön. Mi ez a „naturalizmus” egy éppen hogy csak jelzett díszletben? Először meghökkenünk. Azután elkap a rendezői atmoszférateremtés varázsa. Ha a színpad egy „igazi” szállodai szobát ábrázolna, elviselhetetlennek éreznénk ezt a múlt századi naturalizmust. De éppen azért, mert mindössze pár szál deszka jelzi a szűk szobát (amely vizuálisan

minden oldalra nyitott, és körülötte érezzük a hatalmas teret), egyedül így, akusztikusan éljük át, hogy mi, nézők *is bent vagyunk* Hlesztakovval és Oszippal a kicsiny helyiségben, s velük együtt odakintről halljuk az ajtónyitástól függően hangosabb vagy halkabb zenét.

Ugyanígy: dramaturgiai funkciója van a valóságos rázkódást megtévesztően utánzó, „kettévágott” homokfutóban lezajló jelenetnek: a hivatalnokok ezzel a testközeli babusgatással leplezik le legjobban viszonyukat Hlesztakovhoz. Ez a mélylélektani groteszk az előadás egyik különösen jó részlete. (Hasonlóan nagyszerű jelenete volt Adám Ottó *A kankászsi* krétakör-rendezésének: a parányi szobába zsúfolódó vendégsereg bizarr látomása.)

Máskor meg éppenséggel elutasítja a naturalizmust Tovsztonogov: amikor a hivatalnokok egyenként Hlesztakov elé járulnak, hogy megvesztegessék, a „félre”-instrukciókat figyelmen kívül hagyva, nem a konvencionális módon oldalra tekintve, halkán mondják el belső reflexióikat, hanem előző mondatuk folytatásaként, azonos hangsúllyal és hangerővel, Hlesztakov szemébe. Pszichológiai bravúr ez is (azon kívül, hogy az abszurd dráma dialógustechnikájának a fölhasználása): amikor már nem a szavak jelentéstartalma számít, hanem szituációértéke.

És folytathatnánk: Hlopov tanfelügyelő (a kitűnő Rajz János) gyakori ájulása partnereinek karjába egyetlen clown-gag ismételtetése. Anya és lánya (Váradi Hédi és Moór Mariann) eltáncolt álmoktűzősei a romantikus illúziószínház (ha tetszik: az operett) paródiai. A berűgött Hlesztakov egyre gátlástalanabb tánca a rémült hivatalnokok előtt pedig megkoreografált bohóctréfa (például amikor nyolcan ülnek egyetlen székre).

Sohasem a stílusok keveredését érezzük ezekben a jelenetekben, hanem azt, hogy Tovsztonogov mindig rátalál arra a formára, amellyel maximálisan kifejezheti a dráma alap gondolatát.

5.

Tovsztonogov a Sztanyiszlavszkij-rendszert alapján dolgozik. Nem dogmának tekinti, hanem kiindulópontnak, bázisnak, olyan alkotómódszernek, amelyet nem lehet megkerülni.

Rendezésében fontos szerep jut a fi

zikai cselekvéseknek. Hlesztakov unmában a járókelők fejére köpköd az ablakból. Oszip éhségében kiissza a mosdókancsót, gazdájának levesmaradékát vízzel hígítja föl, kártyázik Dobcsinszkijjal, miközben a polgármester Hlesztakov jóindulatát próbálja megnyerni. Hlopov zavarában belemarkol a szivar-dobozba, és Hlesztakov egyenként távolítja el görcsös ujjai közül a fölösleges darabokat. Ezek a fizikai cselekvések sohasem túlrészletezettek, nem válnak különjátékokká, hanem szervesen beépülnek a szituációba és a szereplők lélektanába. Tévednek azok, akik Tovsztonogov ötletgazdagságát dicsérik. Nem ötletei vannak, hanem jellemei, és *ez nagy* különbség. Gazdagon kimunkálja - és a szereplőkkel kimunkáltatja - a figurák szerves színpadi életét. Amikor Oszip vakot tetteve menekül a polgármester előtt, mert azt hiszi, hogy letartóztatni jött Hlesztakovot, ez nem komédiai színporka vagy hónaljcsiklandozó gag, hanem Oszip sokat megélt dörzsöltségéből, ugrásra készségéből fakad. Az a valószínűtlenül sokáig kitarított pillanat, amikor a postamester bemutatkozásakor elfelejti a saját nevét, régi burleszkötlet. Avar István azonban olyan torokszorító rémületet sűrít bele ebbe a talán húsz másodpercig is tartó hallgatásba, hogy szinte érzékeljük a hátán kis patakokban legördülő verejtékcseppeket.

A szöveg mögöttes tartalmait hozza fölszínre Tovsztonogov rendezése. Semmit sem hagy elsikkadni Gogol mondataiból és szituációiból. Néha ezért érezzük fárasztónak és a második rész vége felé hosszadalmasnak az előadást. Dobcsinszkij és Bobcsinszkij egymás szavába vágó hírharmonázását remekül egészíti ki, hogy le akarván játszani a másikat, időnként egymásnak is esnek; de Bobcsinszkij magánszámát (amikor lemaradva a homokfutóról lélekszakadva fut utána) már fölöslegesnek érezzük. A három és fél órás előadásban így sem jutott idő a kereskedők két jelenetének eljátszására.

Tovsztonogov *A revizor* szelleméhez hű és nem dramaturgiai szerkezetéhez. Ez utóbbit fölbontja. Hlesztakov és Oszip jelenetének felét beékeli a tisztviselők tanácskozásának jelenetébe: még tart a revizor fogadtatásának megbeszélése, amikor megismerkedünk a fogadóban Hlesztakovval. Utána folytatódik a jelenet a polgármesternél. A rendező szövegrészleteket is áthelyez, a kórházlátogatás utáni színt pedig, amely az ere-

detiben a polgármester lakásán játszódik, egy homokfutóban játszatja le. Mégsem történt hamisítás, s ezúttal nem is jutott eszébe senkinek sem tiltakozni.

A rendező alkotó fantáziáját ebben az esetben a műalkotás mélységes ismerete és tisztelete mozgatta.

6.

Szokatlan volt a magyar színházi gyakorlatban Tovsztonogov - és játékmestere, Jurij Akszjonov - kemény munkái: követelő, ének- és táncórákat közbeiktató próbamódszere. Ezzel a tapasztalatokban bővelkedő és minden bizonnyal színházi munkánk egészére is kiható próbamunkával külön műhelytanulmány foglalkozik. Itt csak annyit érdemes megjegyezni, hogy nem valamiféle különös fölfedezésről van szó. Az a hatalmas fizikai és szellemi követelmény,

amit Tovsztonogov földad színészeinek, nem kizárólagosan az ő módszere. Eb-ben a tekintetben nincs angol módszer vagy szovjet módszer, nincs Brook-módszer vagy Tovsztonogov-módszer. A modern színháznak olyan *sine qua* nonjáról van szó, ami nem ismer határokat, s mindenütt egyformán a művészi eredmény alapja.

Ha a módszer szokatlansága és fáradságos volta kezdetben tartózkodást szült is a szereplőkben, eredményességét végső soron ők maguk igazolták játékukkal. Teljes odaadást követel ez a fajta próbamunka, az izmok és idegek maximális igénybevételével jár, de óriási alkotóenergiákat is fölszabadít: színész és rendező valóban munkatársakká válhatnak a szerepépítésben.

Kállai Ferenc nagyszerű formában van évek óta, de polgármester-alakítása

ehhez a magas i szinthez viszonyítva is kivételes teljesítmény.

Kállai alakításával az *együttes* teljesítménye egyenértékű az előadásban. A szereplők funkciójuknak megfelelően, lélektanilag meghatározott, koreografikusan megkomponált gondolat- és gesztusrendszerben jelennek meg. Szacsavav László saját belső ürességétől szédült ficsúr-Hlesztakovja Básti Lajos súlyosan jelentéktelen járásbírója, Rajz János bohóctréfaájulások tanfelügyelője, Raksányi Gellért behemót gazfickó Zemljanikája, Major Tamás sunyin okos Oszip szolgája, Horváth József és Horkai János Bobcsinszkij-Dobcsinszkij kettőse kiemelkednek az együttesből. De jelentőségük van itt a olyan „kis szerepeknek is (Tovsztonogov színházában ezt idézőjelbe kell tennünk), mint a rendőröké, vagy a polgármester szolgájáé, akit Be-

Gogol: A revizor (Nemzeti Színház). Jelenet a homokfutóban (Iklády László felvételei)

nedek Miklós játszik. Katona János, Wohlmuth István és Szirmai Péter pantomimikus mozgással jellemzett rendőrei (Tarsoly Elemér rendőrkapitányának vezetésével) furcsa stilizáltságuktól típusá emelkedtek. (Az eltáncolt ki- és bejövetelek is azok közé az effektusok közé tartoznak, amelyek fölbosszanthatják a stílusegységet követelőket.)

7.

Följegyzések szerint Miklós cár tetszéssel fogadta *A revizor* bemutatóját, miniszterei és hivatalnokai azonban berzenkedtek. Nem értett vajon I. Miklós a színházhoz? Vagy nagyon is okos volt? Nehéz kérdés.

El lehet-e játszani úgy *A revizort*, hogy csak a tisztviselőknél csattanjon a szatíra? Az igazi revizor nem jelenik meg benne, így hát a darabon kívül folytatva a történetet még azt is gondolhatnánk, hogy majd - Tartuffe-beli Lojális úrként - az uralkodói igazságszolgáltatást hozza, azaz büntetést a bűnösöknek.

Figyeljük csak meg a *Tartuffe-öt*. A Lojális úr végig úgy viselkedik, mint aki Orgont jön letartóztatni. A felmentő ítéletet a Rendőrhadnagy mondja ki: úgy látszik, a Lojális úr már korábban megsúgta neki jövételük valódi célját. De ki biztosít arról, hogy a Lojális urak az utolsó pillanatban mindig megsúgják a helyes ítéletet? ...

Tovsztonogov rendezésében a polgármester képzelet szülte fantomja sűg a Csandörnek, aki bejelenti az igazi revizort. Most már mindenki látja a fantom-revizort: a félelem elharapózott. A revizor - bárki legyen is, bármilyen megbízatással - a rettegés birodalmába érkezik.

Az író hangja zokogásba csukló kacajjal ismétli meg a közmondást: „Ne a tükröt átkozd, ha a képed ferde.”

Tovsztonogov a torkunkra forrasztja a nevetést.

Gogol: A revizor (Nemzeti Színház)

Fordította: Mészöly Dezső és Mészöly Pál. Rendezte és a díszleteket tervezte: G. Tovsztonogov. Jelmez: K. Dobuzsinszkij, zene: Sz. Szlonyimszkij, játékmester: J. Akszjonov, koreográfus: Bánhidai Attila.

Szereplők: Kállai Ferenc, Váradai Hédi, Moór Mariann, Rajz János, Básti Lajos, Raksányi Gellért, Avar István, Horkai János, Horváth József, Szacsnyai László, Major Tamás, Pathó István, Szél Richárd, Sugar Lajos, Izsóf Vilmos, Majláth Mária, Tarsoly Elemér, Katona János, Wohlmuth István, Szirmai Péter, Kun Tibor, Benedek Miklós, Sinkovits Imre,

SZÁNTÓ ERIKA

Képzelt riport - a Vígszínházban

A regény, amely nem regény

Aki nekifog, hogy elemeire szedje szét a vígszínházbeli *Képzelt riport egy amerikai pop-fesztiválról* címet viselő színházi este verbális anyagát, hogy bebizonyítsa önellentmondásait, némely gondolatának banalitását, analógiáinak erőszakoltságát - nincs nehéz dolga. Aki ugyanezt szándékozik tenni Déry Tibor regényének cselekményével, a hősök önmagukat értelmező monológjaival - ugyan-csak sikerrel megteheti. Mindkét eset-ben a lényeg ugyanaz: az összefüggések láncolatát szakítja meg.

Furcsa paradoxon: Déry Tibor regényének a legértékesebb elemei nem kerültek át a Vígszínház színpadára, vagy ami átkerült, nem vált az előadás legértékesebb elemévé. Ami létrejött, végül is elszakadt az írói anyagtól, s ahol ezt teljes következetességgel tette, ott a szín-padi mű minősége a költői mű minőségét közelíti meg. Költői - ezt hangsúlyozni kell, mert nem a regényíró Déry erényei hatnak ránk a *Képzelt riport ...* olvasása közben. Az író térben és idő-ben meglehetősen távol él regénye tárgyától. Amit ebből a távolságból csökkenteni látszik az információk állandósult vízőőne, az is csalóka. Az újságokból áramló és az éteren átszűrődő tényanyag inkább közhelyek rögzítését szolgálja, mint a valóság továbbgondolásra alkalmas képeinek kialakulását. Miért hinnénk el az író részletekkel nem hitelesített történetét, amikor az 1969-es kaliforniai beatkoncertet és minden más hasonló eseményt nála pontosabban rögzítettek a filmkamerák, s a képes magazinok riporterei?! Vagy ami fontosabb ennél: miért érdekelné minket az elnagyolt háttérbe berajzolt „magyar történet”, egy fiatal lányról, akit a fasizmus emlékei hajszolnak kábítószert-bódulatba (hiszen rögtön eszünkbe juthatna, hogy ennek a lánynak vagy nincsenek közvetlen élményei a nyilas terrortól, vagy pedig „fiatalos” középkorú asszony) és egy ugyancsak örökifjú 56-os disszidens?

Miért érdekelné mindez, ha valóban csak egy történetről lenne szó? Csakhogy Déry „regénye” valójában reális és fantasztikus elemeket vegyítő prózai költe

mény, amelyben éppúgy lehetséges, hogy a hősök örökkön örökké ifjan és kiszolgáltatottan, szennyezetlenül és vakon tántorogjanak újra és újra bekövetkező végzetük felé, mint ahogy a képzelet parancsára „a mindenség csapó-ajtói kinyíltak, s a mélyből, s a magasból madarak bugyborékolnak, minden buborék egy tömény madár volt, amely a szomszédjával összefolyva s gyorsan tovább növekedve egy meg-meglebbenő tömör lepedővel elválasztotta a földet az égtől, a sötétséget a fénytől. S lön sötétség”.

Déry színtere nem Montana, ahol háromszázézeren gyűltek össze, hogy meghallgassák Mick Jagger beat-együttesének zenéjét, hiszen Montanát és a beatzenét is sokan mások jobban ismerik nála. Déry szereplői nem az amerikai „magányos tömegben” még magányosabb odaszakadt hazánk fiai-lányai. Déry Tibor az emberi kiszolgáltatottság szín-terét kereste meg, s a kiszolgáltatottakat emelte hőseivé. A nyájja alázott tömegben nagyította ki az erőszak kór-okozóit. S mindehhez alkalmasnak érezte - nem reális, hanem költői díszletnek - az amerikai pop-fesztivált és közönségét. Azt a fiatalokból álló tömeget, amely - miközben úgy hiszi, hogy kivonta magát a fogyasztói társadalom irányításmechanizmusai alól - egyre kiszolgáltatottabbá és irányíthatóbbá válik.

David Riesman 1950-ben korszakalkotó szociológiai munkájában a következő, széles körben elterjedt amerikai mesét jegyezte fel: „Tootle, a kis mozdony mozdonyiskolába jár, ahol főleg két dologra tanítják a mozdonyokat: álljanak meg, ha a szemafor pirosat mutat, és maradjanak a vágányokon, bármi történjék is. Ha a kis mozdony szorgalmasan tanul, akkor hatalmas mozdonyvá válhat. Tootle egy ideig szorgalmas és engedelmes, egy napon azonban rá-ébred arra, hogy tulajdonképpen mi-csoda élvezet is lelépni a vágányokról, és virágokat szedni a mezőn. Ez a szabálysértés azonban nem maradhat titokban, mert elárulják az ütközőjén maradt nyomok. Elhatározzák hát, hogy rendre tanítják a kis mozdonyt. Amikor legközelebb ismét letér a vágányról, egyenesen egy piros szemaforba rohan, és megáll, irányt változtat, de megint csak piros szemafort lát; és minden további fordulatnál ugyanúgy. Hiába forog, hiába csavargatja a fejét, sehol sincs egy kis rés sem, ahol ne villanna fel a piros szemafor ...”